International Journal of Social Sciences

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Tatarlar Ve Araplar Bahsi

Dr. Bilal ÇELİK[1]
Dr. Murat AKYÜZ[2]
Dr. Medet ÖNEL[3]

Özet

Adam Smith, Milletlerin Zenginliği kitabında, ilk çağlardan başlayarak bu eseri yazdığı zamana kadarki bazı medeniyetlerin ve milletlerin sosyal, politik, yönetim,yargı, kültürel, askeri, dini ve tarihi faaliyetleri ile durumlarından sosyo- ekonomik bakış açısıyla bahsetmiştir. Araplar ve Tatarlar'dan da yine aynı şekilde özellikle, sosyolojik toplum evrelerinden çobanlık döneminde kalmış, basit ve az masraflı, savaşçı uluslar olarak bahsetmiştir. Tarihte çok önemli rol oynamış olan Araplar ve Tatarlar'ı farklı yerlerde çokça ve genelikle yukarıdaki konularda birlikte, bazı yerlerde de bağımsız olarak ele almıştır. Bu nedenle biz de bu çalışmamızda Smith'in Araplar ve Tatarlar'a bakışını ve onlar hakkındaki düşüncelerini birlikte ele aldık. Smith bu eserinde, Araplar ve Tatarlar'a her ne kadar barbarlar dese de bazı önemli konularda sıkça onlardan örnekler vermeyi de ihmal etmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Adam Smith, Uluslarin Zenginligi, Arap Sakızı, Araplar, Tatarlar, İskitler.

The Arabs and Tartars in Adam Smith's Book of The Wealth of Nations

Abstract

Adam Smith, in his book The Wealth of Nations, mentioned the social, political, administrative, judicial, cultural, military, religious and historical activities and situations of some civilizations and nations from the first ages until to the time he wrote his work from a socio-economic perspective. The Arabs and Tartars

[1] Department of Economics, Nile University of Nigeria, bilal.celik@nileuniversity.edu.ng

[2] Department of Business Administration, Nile University of Nigeria, murat.akyuz@nileuniversity.edu.ng

[3] onelmedet06@gmail.com

also spoke of the sociological stages of society as simple and less costly, warring nations, which remained in the shepherd era. He has dealt with the Arabs and Tartars, who have played a very important role in history, in many places and generally in different places, together with the above issues, and in some places independently. Therefore, in this study, we discussed Smith's view of Arabs and Tatars and their thoughts about them together. In this book, although Smith called Arabs and Tatars barbarians, however he did not neglect to give examples from them on some important issues.

Keywords: Adam Smith, Wealth of Nations, Tatars, Arabs, Arabic Gum.

I. Bölüm

1.0. Giriş

Adam Smith (1723-1790), ekonominin babası ve siyasal ekonominin öncüsü olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda Klasik Liberal Ekonominin (Serbest Piyasa Ekonomisi) temelini atmış; Mutlak Üstünlükler Teorisi, İş bölümü Teorisi, Görünmeyen El (Serbest Piyasa) Teorisi, (Schumpeter, 1954, s. 353) Smith'in en çok bilinen ve öğretilen teorilerindendir. Eserlerinde çok farklı konulardan derinlemesine bahsettiği için ekonomi, politika, tarih, coğrafya, sosyoloji, felsefe ve daha başka bilim dallarında O'na ve eserlerine değer atfedilmektedir.

Smith'in makaleleri ve kitapları arasında en önemli olanı ve baş yapıtı; Ulusların Zenginliklerinin Doğası ve Sebepleri Üzerine Bir Araştırma (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) kitabıdır. Türk diline kısaca Ulusların Zenginliği veya Milletlerin Zenginliği (Wealth of Nations) isimleriyle tercüme edilmiştir. Biz ikisini de kullanmayı tercih ettik.

Smith, Ulusların Zenginliği eserini on yılda yazmıştır (1766-1776). Bu uzun süre boyunca Smith devrinin bazı önemli filozofları ve bilim adamları ile görüşmüş onlardan da faydalanarak olgunlaşan fikirlerini eserine dökmüştür. Amerika'nın bağımsızlığının ilanı (1776), Fransız ihtilali (1789) ve onların çok çalkantılı hazırlık yıllarına şahit olmuştur ve bütün bunlardan etkilenmiştir. Dolayısıyla kitabın yazıldığı süre boyunca bazen düşünce dalgalanmaları veya kaymaları yaşadığını onu okuyan herkes az çok anlayacaktır. Kanaatimizce bunu da esneklikle karşılamak gerekir.

Önemli bir nokta şudur ki eğer Smith'in eserleri ile düşünceleri bir bütün olarak ele alınmazsa ayrıca yaşadığı dönem ve öncesi hakkında bilgi sahibi olunmazsa, Onu ve düşüncelerini yanlış değerlendirmek muhtemeldir. Adam Smith Enstitüsü adına, aynı isimli internet sitesinde yazan, Eamonn Butler'e ve bizlere göre, **Milletlerin Zenginliği kitabında ele alınan en temel konular genel olarak aşağıdaki gibidir:**

Smith, Milletlerin Zenginlikleri kitabına, üretim ve ticaretin ve milli gelire katkılarını uzun uzun açıklamakla başlar. Bir pim fabrikası örneğini kullanan Smith, uzmanlaşmanın insan verimliliğini büyük ölçüde nasıl artırabileceğini gösteriyor. İnsanlar iş bölümü ile uzmanlaşarak, yeteneklerini kullanabilir veya beceri kazanabilir. Üstelik üretimi artırmak için emek tasarrufu sağlayan makineler kullanabilirler. Daha sonra bu uzmanlık ürünlerini değiş tokuş ederler ve uzmanlığın faydalarından tüm toplum faydalanır. Faydaların halka ne kadar hızlı yayılacağı, pazarın ne kadar geniş ve verimli olduğuna bağlıdır.

Milletlerin Zenginlikleri'ndeki ana temalardan birisi de, ticaretle ilgili düzenlemelerin dayanaksız ve üretken olmamasıdır. O dönemlerdeki mevcut görüş, altın ve gümüşün zenginliğin kaynağı olduğu ve ülkelerin bu kıymetli metal zenginliğini en üst düzeye çıkarmak için ihracatı artırması ve ithalata direnmesi gerektiği yönündeydi. Smith'in köklü görüşü ise, bir ulusun zenginliğinin gerçekte, ürettiği toplam mal ve hizmet miktarı olduğudur. Bugün, buna gayrisafi milli hasıla diyoruz. Smith bunu maksimize etmenin yolunun, ülkenin üretim kapasitesini sınırlamak değil, serbest bırakmak olduğunu söylemektedir.

Bir başka önemli ana tema, bu üretken kapasitenin iş bölümünü mümkün kılan sermaye birikimine dayanmasıdır. Üretimi, her biri uzman eller tarafından üstlenilen küçük işlere bölmek suretiyle büyük verimlilik elde edilebilir. Bu, üreticilere başkalarıyla takas edebilecekleri veya yeni ve daha verimli emek tasarrufu sağlayan makinelere yatırım yapmak için kullanabilecekleri bir artı değer bırakıyor.

Smith'in dördüncü teması, bir ülkenin gelecekteki gelirinin bu sermaye birikimine bağlı olmasıdır. Daha iyi üretken süreçlere yatırım yaptıkça, zenginlik gelecekte daha da artacaktır. Zenginleşen ülkeler sermayelerini artıran, iyi idare eden ve koruyan ülkelerdir.

Beşinci tema serbest piyasa sisteminin otomatik olması hakkındadır. Bazı malların kıt olduğu yerlerde, insanlar kendilerini o mallar için daha fazla ödemeye hazırlarlar: o şeylerin üretiminde daha fazla kar olur,

bu yüzden üreticiler bunları üretmek için o alana daha fazla sermaye yatırımı yaparlar. Fiyatlar ve kârların düşük olduğu yerlerde ise üreticiler sermaye ve yatırımlarını başka yerlere kaydırırlar. Böylece sanayi, devletin karışmasına ihtiyaç duymadan, ülkenin en önemli ihtiyaçlarının üretimine devamlı bir şekilde odaklanmış olacaktır. Ancak sistem yalnızca serbest ticaret ve rekabet olduğunda otomatiktir.

Milletlerin Zenginlikleri'nin bir başka teması ise üreticilerin, rekabetin ve serbest ticaretin; tekellerden, vergi tercihlerinden, kontrollerden ve hükümet yetkililerinin çıkardıkları diğer ayrıcalıklardan dolayı tehdit altında olmasıdır.Günümüzde de özellikle gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde tehdit olmaya devam ediyor. Hatta, Amerika'nın son aylarda Çin ve Avrupa'dan ithal edilen malların vergilerini artırması ve Çin'in de karşılık vermesi gösteriyor ki Smith'in bahsettiği tehdit gelişmiş ülkelerde de varmış.

Bütün bu nedenlerle, Smith, devletin yapısının küçük, az masraflı ve yetkilerinin de sınırlı olması gerektiğine inanıyor. Hükümetin temel işlevleri; savunmayı sağlamak, düzeni sağlamak, altyapıyı oluşturmak ve eğitimi teşvik etmektir. Piyasa ekonomisini açık ve serbest tutmalı aynı zamanda onu çarpıtacak şekilde de davranmamalıdır. Yani devlet serbest piyasa ekonomisinin önünü açacak tedbirlerle hareket etmeli ve engel olmamalıdır.

Ayrıca Smith, sermaye birikimi hakkında özetle; sermayenin artmasının ekonomik ilerleme için gerekli bir koşul olduğunu, hemen tüketmek yerine, ürettiğimizin bir kısmını tasarruf ederek, yeni, emek tasarrufu sağlayan ekipmanlara yatırım yapabileceğimizi söylüyor. (https://www.adamsmith.org/, https://www.adamsmith.org/the-wealth-of-nations)

Milletlerin Zenginliği kitabında daha bir çok önemli konular var ama çalışmamızın ana konusu bu olamadığı için bu kadarıyla yetindik.

Ulusların Zenginliği veya Milletlerin Zengiliği hakkında bazı önemli ilim adamları can alıcı yorumlar ve özetler yazmışlardır. Bir kaç tanesini buraya almayı uygun bulduk. Mesela, Robert B. Ekelund ve Robert F. Hebert , (1990) Smith'in baş yapıtı hakkında şöyle demektedirler:

Birçok Avrupalı, Yeni Dünya ve doğmakta olan bir ulusun mücadelesi üzerine odaklandığı bir zamanda; yani, 1776'da, henüz Fizyokratlar'ın oldukça hevesli bir şekilde bekledikleri kapitalizmin şafağı henüz sökmemişti; fakat, tabiî ki sökmek üzere idi. Bu süre zarfında, hâlâ okunan ve hâlâ basılan bir kitap (tabiî sadece üniversite öğrencileri tarafından tesadüfen okunan ve yine onlar için tesadüfen basılan bir kitap

değil), entelektüel anlamda yardımcı olmuştur. Bu kitap, Adam Smith'in Milletlerin Zenginliğinin Nedenleri ve Doğası Hakkında inceleme (Inquiry intoyhe Nature and Causes of the Wealth of Nations) adlı kitabıdır. İlk çıktığından sonra, iki yüz yıl boyunca okunan ve yeniden basılan bir kitap, iltifatı (ilgiyi) hak eder ve bu durumda iltifat boş yere değildir. (Robert & Robert, 1990, s. 107)

Öğrencileri Steven G. Medema ile Waren J. Samuels tarafından ders notlarından kitaplaştırılan ve ekonomi biliminin en güzel ve meşhur tanımlarından birisini yapan, meşhur iktisatçı Lionel Robbins, (2000) İktisadi Düşünceler Tarihi kitabında, Smith'in, Ulusların Zenginliği kitabı hakkında aşağıdaki önemli bir tespiti yapmıştır. Şöyleki:

Her ne kadar bazı ekonomistler Wealth of Nations için "varlıklar (değerler) ve bölüşümü" kitabı deseler de bu ancak 1.kitap için doğrudur; bazı ekonomi teorisyenleri ise çoğunlukla 2. Kitapta geçen "Para ve Sermaye Teorisi" üzerine yoğunlaşmışlardır ancak yıllar boyunca bu kitap üzerindeki incelemelerim ve düşüncelerim neticesinde oluşan inancıma göre **Wealth of Nations, bir verimli organizasyon teorisi ve ekonomik gelişmenin nedenleri teorisi kitabıdır. (s. 129)**

Ekonominin en çok kullanılan ve beğenilen tanımını yapan büyük bir tecrübe ve birikime sahip olan Robbins'in, Ulusların Zenginliği hakkındaki bu tespiti ayrıca büyük bir çabanın ürünü olması yönüyle de çok önemlidir.

Adam Smith ve eserleri dünyaca ünlüdür. Özellikle Uluslarin Zenginliği kitabı değişmez dünya klasikleri arasında ve çok önemli olarak kabul edilmiştir. Biz de Smith'in bu en önemli eserinde, çok köklü ve eski bir medeniyete sahip Araplardan'lardan ve tarih sahnesinde büyük rol oynamış olan Tatarlar'dan ve Tatar adı altında, Moğollar'dan, Türkler'den ve Orta Asya'daki diğer Türk boylarından bahsetmesini, bu çalışmamızda ele aldık. Adam Smith, Tatar ifadesi ile çağdaşı olan diğer Avrupalı yazarlar gibi Rusya, Ukrayna, Sibirya ve Orta Asya'da yaşayan bütün atlı göçebe milletleri kast etmiş olup bazen de daha dar anlamda Moğollar için bu ifadeyi kullanmıştır. Bilindiği Avrupalılar XIX.yy sonuna kadar Tatar kelimesini, atlı göçebe kavimler için kullanmışlardır. Mehmet Maksudoğlu bu konuda Maksudoğlu (1997) şöyle demektedir:

İlk bakışta "Tatar" deyimi karışıklığa sebep olmaktadır, çünkü çeşitli zamanlarda değişik manalarda kullanılmıştır. Ruslar bu deyimi, yüzyıllar boyunca, Avrupa Rusya'sında yaşayan bütün Türk soylu

Müslümanlar için kullanmışlardır." Batılı yazarlar ve araştırmacılar bu kelimeyi, Türkistan'da ve Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Türkler için kullanmaktadırlar Osmanlılar ise, onaltıncı yüzyıldan başlayarak 'Tatar' deyimini Kuzey Türkleri için kullanmışlardır. (s. 205)

diyerek, Tatar kelimesinin, Avrupalılar'ca hangi anlamlarda kullandıklarını en güzel bir şekilde açıklamıştır.

Bu noktada Tatar kelimesinin etimolojisi, tarihi gelişimi ve anlamını Ahmet Buran ve Ercan Alkaya (2011) aşağıdaki şeklide açıklamışlardır:

Tatar adı, ilk kez Orhun Yazıtlarında Otuz Tatar ve Tokuz Tatar şeklinde geçmektedir. Çin kaynakları bunları çeşitli devrelere ait olmak üzere "Ta-Ta" veya "Da-Da" şeklinde kaydetmişlerdir. Tarihçi, Reşidüddin ise bu halkı ayrı bir kavim olarak kaydetmekte ve dillerinin Moğolca olduğunu yazmaktadır.Tatar adı, Dede Korkut hikâyelerinde de geçmektedir. Bu kaynakların dışında, Kâbusnâme'de, Tatarlar'ın dokuz Türk kavminden biri olarak gösterildiği, Dîvânü Lügâti't-Türk'te, Türk kavimleri arasında sayıldığı, Târih-i Fahreddin Mübârekşah'taki Türk kavimlerine ait listede Tatar adının da bulunduğu görülmektedir. Tatar adı, çeşitli kaynaklarda "dağ kişisi, Tatar, barbar, vahşi, okçu halk, put (ongun), (Tepter) Defter, Su Moğolu, yabancı" gibi anlamlarla açıklanmıştır.

Avrupalılar, Ruslar ve bazı Asya milletleri yakın zamana kadar Altın Ordululara ve sonraları Avrupa Rusyası'nda yaşayan bütün soylu Müslümanlara Tatar demişlerdir. Altın Ordu Devleti'nde ve ondan sonra kurulan hanlıklarda üst düzey yöneticilerin kendisine Tatar demesi, bu ismin halk arasında benimsenmesine yol açmıştır. Ancak halkın büyük bir kısmının karşı çıktığı bu isim, XIX. yüzyılda gelişmeye başlayan Tatar şuuru ve özellikle, Şahabettin Mercânî'nin gayretleriyle bugünkü anlamda kabul edilmiş ve yerleşmiştir.

Tatar adı, "tat" ve "ar" (er) sözlerinin birleşmesinden oluşmuştur. Tat sözü "yabancı" anlamına gelen "yat" sözünden gelmektedir. Tarihî süreç içerisinde "yat > dat > tat" değişimini geçirmiştir. İkinci söz "ar" ise "er, kişi" anlamındadır. Dolayısıyla Tatar, Tat-ar (er) < Yat-ar (er) "yabancı er, yabancı kişi" anlamına gelmektedir. Suvar (su eri), Mişer (meşe eri), Ağaçeri (ağaç eri), Avar (av eri) boy isimleri de benzer şekilde kurulmuşlardır. (s. 55)

Bertold Spuler (1957) ise Tatar ismi hakkında, İran Moğolları adlı kitabında aşağıdaki ifedelere yer vermektedir:

Şark ve garp, kavim adı olan, "Moğol" kelimesi yerine çok defa Tatar veya "Tartar" (Yunanlıların Tartaros'undan müstear) kelimesini kullanırlar. Mîrhvand her iki adı da sık sık yan yana kullanmaktadır. Demek oluyor ki Büyük-Hân'ın sarayında 14 üncü asrın başında Tatar Dili' nden, hergün kullanılan dil olarak bahsedildiği zaman bundan Moğol dilinin kastedildiğini anlamamız lâzımgelir. Ancak son zamanlarda "Tatarca" kelimesi dil bakımından, "Türkçe" ile bir tutulmuştur. Çünkü her iki kavim, Moğollarla Türkler, bir arada kaynaşmışlardı. Bu manada olarak "Tatarca" tabiri bilhassa bugünkü Rus Türkleri tarafından kullanılmaktadır. (s. 494-495)

Bu konuda Mustafa Kalkan' da (1996) aşağıdaki ifadeler ile Tatar kelimesinin tarihi, etimolojik ve anlambilim olarak tahlilini yapmaktadır:

Tatar adı, çesitli kaynaklarda farklı anlamlarda kullanılmıstır. Tatar etimolojisini, "A. A. Suharev "Dağ kişisi", Yeremeyev "Tat-ar", Çin yıllıkları Ta-ta "Barbar-Vahşi", Ermeni el yazmalarında "Okçu halk", Karamzin "Put (Ongun)", Kasgarlı "Tat-Yabancı", Belozerskaya "Tipter-Defter" ve P. Karpini, "Su Moğolu" anlamında açıklamışlardır. Bu anlamların dışında Tatar adı ve anlamı ile ilgili birçok nazariye mevcuttur.

İlim aleminin "Tatar" adını yoğun bir sekilde duyması, Moğolların, Rus topraklarını isgalleriyle belirginleşmistir. Aslında Tatar adı Avrupa'da Cengiz Han'dan çok önce, Çin'deki Hıtay (Liao) sülalesi (907-1119) döneminden beri bilinmektedir. 1224 yılında, Avrupa üzerine yönelen yağma akınları ve katliamlar, halk üzerinde şok etkisi meydana getirmiştir. Şiddetli saldırılardan kaçan halk, Moğollarla Tatarları birbirinden ayıramadıkları ya da Moğollar öncü birlik olarak Tatarları gönderdikleri için Moğolları "Tatar" adıyla tesmiye etmişlerdir. Moğollarda yabancı kavimleri önden öncü birlik olarak gönderme hareketi Cengiz Han'ın bir stratejisiydi. V. V. Barthold bile, Cengiz Han'ın gücüne ve askerî başarılarına rağmen Moğol adının silinip Tatar adının popülaritesini korumasını ilginç bulmaktadır. Önden gönderilen öncü birliklerle muhtemel bir direnç tehlikesi kontrol edilir ve asıl saldırı daha sonra yapılırdı. Aynı zamanda Moğol ordusunda yer alan yabancı uyruklu askerlerin sadakati kontrol edilir ve Moğol ordusu asıl birliklerini muhafaza edebilirdi. Bilindiği üzere Moğollar çok geniş bir coğrafî alanda seferler düzenlemislerdir. Moğol askerlerinin sayısı ele geçirilen geniş toprakları kontrol edebilmek için hiçbir zaman yeterli olmamış, sadece komuta kademesini ve kurmay heyetini olusturmuşlardır.

Moğol ordusunu; Tunguz, Mançu, Tibet, Uygur, Tatar ve Oğuz (Ogur) kökenli yabancı kavimler oluşturmuştur. Bundan dolayı, Cengiz Han hiçbir zaman için Moğol birliklerini önemli mücadeleler dışında ileri sürerek yıpratmamış, stratejik esirgeme unsurlarına daima önem vermiştir. Bu tarihten sonra Tatar adı, Moğol ordusunda bulunan bütün milletler için kullanılmaya başlanmıştır.

XX. yüzyılın başlangıcına kadar Tatar ve Moğol tarihi üzerine araştırma yapan Çinli, Rus, Macar, Japon ve birçok Avrupalı araştırmacı, bu hataya düşerek Moğollar'ı Tatar diye adlandırmışlardır. Hatta bugün bile Arap yazarlar, Moğol adı yerine halen daha Tatar adını kullanmaktadırlar. (s. 11)

Ulusların Zenginliği kitabında Adam Smith, "Tartar" (Tatar), "Tartars" (Tatarlar) ve "Tartary" (Tatataristan) ile "Arab" (Arap), "Arabs" (Araplar), "Arabian" (Araplardan veya Araplara ait), kelimelerini kullanmıştır. Smith, bazen aynı cümlede, aynı sayfada, aynı konu içinde bazen de farklı sayfalarda ve konular içerisinde Tatarlar'dan, Tatar adı altında 28 defa, Tarihçi Tatar Han'dan iki kez, Cengiz Han'ın isminden bir kez, İskitlerden de bir kaç kez bahsetmiştir. Smith bazen Tatar adı altında Moğollar'dan ve bazen Rusya, Orta Asya ve Sibirya Türkleri'nden (Kazan Tatarları, Kırım Tatarları, Başkırtlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Uygurlar, Azerbaycan Türkleri vs.), bazen de Rusya, Orta Asya, Moğolistan ve Sibirya'da yaşayan bütün atlı kavimlerden bahsetmiştir. Smith, bu kitabında Araplardan 14 defa bahsetmiştir. Ancak, bu eserde Araplardan 14 bahsinin 12'si Tatarlar'la ortak olarak geçmektedir. Bu nedenle bu çalışmamızda Araplar ve Tatarlar bahsini birlikte ele aldık. Smith, Araplar derken de aslında Abbasilerden, Emevilerden ve Ortadoğuda yaşayan tüm Müslümanlar'dan bahsetmektedir.

Smith (2007), bu eserinde doğu milletlerinden ve Tatarlar'dan genellikle "Barbarlar" (Kaba, saldırgan, medeniyetsiz) diye bahsetmiştir. (s. 547) Bazen Berberiler'den, İspanyol ve Portekizler'den de "Barbarlar" diye bahsetmiştir. (s. 313) Smith, "Barbarlar" derken bazen de Osmanlı İmparatorluğu'nu ve onun tebasını kast etmiştir. (s. 592). Bu konuda Tekin (2011) barbar ifadesini; "Barbar; Barbaros (Yun.), Çoğ. barbaroi. Hellenlerin Hellence (Yunanca) konuşmayan toplumlara verdikleri isim." olarak açıklamaktadır. (s. 155) Bu konuda Ergin (2013) ise şöyle demektedir;

> Barbar kelimesi ilk başlarda Eski Yunanlılar'da daha sonraki dönemde ise Eski Roma İmparatorluğu'nda Roma İmparatorluğu dışında kalan bütün kabile ve milletler özellikle de Cermen kabileleri için yabancı anlamında kullanılıyordu. Ancak Romalılar kendilerini dünyanın en medeni ve gelişmiş topluluğu olarak gördükleri için zamanla bu söz kaba, saldırgan, medeniyetsiz anlamında kullanılmaya başlamıştır. (s. 327)

"Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler" bahsi bizim tarafımızdan daha önceden incelenip yayınlanmıştı. Şimdi de bu çalışma ile belki de ilk defa Uluslarin Zenginliği kitabında Araplar, Tatarlar, Moğollar ve Türkler bahsi bu şekilde incelenerek, iktisat ve ulusların tarihine küçük de olsa bir katkı sağlanmış olacaktır. Bu çalışma vesilesiyle bir çok kimse, başta Araplar, Tatarlar, Moğollar ve Orta Asya Türk Cumhuriyetinde yaşayanlar, Smith'in bu eserinde atalarından ve o zamanki ülke ve medeniyetlerinden nasıl bahsetmiş olduğu hakkında bizim bakış açımızla birlikte bilgi edinecekler ve Ulusların Zenginliği'ne ve Smith'in görüşlerine daha çok ilgi duyacaklardır diye düşünmekteyiz.

Çalışmanın Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmayı Nitel Bilimsel Araştıma Metodlarından klasik ve yorumsamacı yöntemlerden; analitik karşılaştırma ile metin analizi, tematik analiz ve betimleyici analiz metodları kullanarak, Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği) kitabının üç farklı İngilizce baskısından ve Türkçe çevirisinden faydalanarak yaptık. Çalışma içindeki metin ve sayfa numaraları ve başlıklar, eserin, Wortdworth Edition Limited tarafından 2012 yılında yapılan baskısı esas alınarak gösterilmiştir. Bu çalışmada ayrıca eserin, Edwin Cannan tarafından 1904 yılında yapılan baskısı da kullanılmıştır. Elimizdeki Wealth of Nations (Uluslarin Zenginliği) kitabı ve bazı diğer baskılara göre eser beş kitaptan oluşmaktadır:

1.Kitap 11 bölüm ve 5 kısım (parça),
2.Kitap 5 bölüm,
3.Kitap 4 bölüm,
4.Kitap 9 bölüm, 5 kısım
5.kitap 3 bölüm, 6 kısım, 4 makale ve 2 ekten oluşmaktadır.

Bu çalışmada konular açıklanırken yöntem olarak; her bölüm için önce kendi başlığımız yazılacak sonra bahsin sebebine değinilerek konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılacaktır. Ardından İçinde, Tatar veya Tatarlar kelimelerinin ya da doğrudan Tatarları ilgilendiren kişilerin isimlerinin içinde geçtiği cümleler ile Arap veya Araplar ya da doğrudan Araplar ile ilgili kelimelerin içinde geçtiği cümlelerin yukarısındaki başlığın Türkçe tercümesi yazılacaktır. Ardından bahislerin geçtiği cümle veya paragrafların tercümeleri

yazılacaktır. Eğer bahisler aynı konuda ise aynı başlığımız altında, değilse her konu ayrı, ayrı başlıklarımız altında ele alınacaktır. Daha sonra da kısa açıklama veya yorum yazılacaktır. Bunu her bahis veya konu için yaptıktan sonra konu hakkında başka görüşlere de mümkün olduğu kadar yer vererek farkındalık oluşturmaya gayret edeceğiz. Sonuç bölümünde özet değerlendirme yaparak çalışmamızı bitireceğiz.

II. Bölüm

2.0. Ulusların Zenginliği Kitabında Araplar ve Tatarlar Bahsi

Ulusların Zenginliği kitabında Adam Smith, Araplar'dan iki yer haricinde, hep Tatarlar ile birlikte bahsetmiştir. Sadece Tatarlar'dan ise birçok defa bahsetmiştir. Aşağıda önce ortak bahsedilen bölümler sonra da sadece Tatarlar'dan bahsedilen bölümler ele alınacaktır.

2.1. Ulusların Zenginliği Kitabında Araplar ve Tatarlar'dan Ortak Bahsedilen Bölümler

2.1.1. Deniz ve Irmak Taşımacılığının Gelişmeye ve İş Bölümüne Etkisi

Smith, pazarın kapasitesinin sınırlı olmasının, üretimin artmasının ve endüstrileşmenin önünde bir engel olduğunu dolayısıyla iş bölümü sisteminin gelişimini sınırlandırdığını söylemektedir. Aslında bu durumun medenileşmede geri kalmaya sebep olduğunu da anlatmaktadır. Ancak deniz taşımacılığı; özellikle iç denizler ve ırmaklar yoluyla ticaret yapılan ülkelerde iç ve dış pazarın büyüdüğünü, endüstrileşmenin ve tarımın geliştiğini hem de bunlardaki üretimin artarak iş bölümünü geliştirdiğini tarihteki medeniyetlerden örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır. Bu açıklamalar sırasında verdiği iyi örnekler arasında; Akdeniz, Karadeniz ve Hazar gibi iç denizleri ve Arap Körfezi gibi bazı körfezleri ayrıca Mısır ile Nil Nehri, Hindistan ile Ganj Nehri , Çin ile Onun büyük ırmakları ve kanallarını ile buna benzer başka yerlerden bahsetmiştir. Olumsuz örnekler olarak ta, donmuş ve deniz yolu ticaretine imkan vermeyen, Tatar Denizi adıyla anılmış Kuzey Buz Denizi'nden, Tatarlar ve Sibirya halklarından ve de

Afrika'dan bahsetmiştir. Smith "İş Bölümü Hakkında" (Smith, Wealth of Nations, 2012, s. 10) ana başlığı ve "İşbölümünün Pazarın Kapsamı ile Sınırlı Olması" (Smith, 2012, s. 22) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir;

Afrika'nın bütün iç kesimleri ile hepsi Asya'nın bir bölümü olup Hazar Denizi'nin ve Karadeniz'in kuzeyinden uzanan önemli yolları barındıran kısımları; eski İskitistan (İskitler), şimdiki Tataristan ve Sibirya, görünüşe göre, aynen bizim onları şimdi bulduğumuz gibi (aynen şimdi ki gibi) dünyanın tüm çağlarında barbar ve kültürsüzlermiş (medeniyetsizlermiş). Tatar Denizi[4], deniz taşımacılığının olmadığının kabul edildiği donmuş bir okyanustur ve dünyanın en büyük nehirlerinden bazıları bu ülkeden geçse de, ticaretin ve ulaşımın (bağlantının) büyük kısmının bunlarla yapılması için birbirinden çok uzaktadırlar. Afrika'da, Avrupa'nın içine sokulmuş Baltık ve Adriyatik denizleri gibi, yine Avrupa ve Asya'daki Akdeniz ve Karadeniz gibi denizler ve Asya'daki Arabistan, Pers, Hindistan, Bengal ve Siam körfezleri gibi ticaret mallarının kıtaların içine kadar taşınabildiği ticari deniz taşımacılığının yapıldığı büyük körfezler bulunmamakta ve Afrika'nın büyük nehirleri, iç karadaki herhangi bir yere deniz taşımacılığına fırsat vermek için birbirinden çok uzaktadır. (s. 25,26)

Deniz, ırmak ve kanallar üzerinde deniz taşımacılığı her devirde ve günümüzde de önemini korumuştur. Gerçekten de su yolu taşımacılığında öne çıkan milletlerde ticaret, endüstri ve medeniyet diğerlerine göre zamanla daha hızlı gelişerek ileri seviyeye gelmiştir. Bu nedenle denizlerdeki boğazlar, kanallar ve körfezler askeri ve ticari stratejik önemlerinden dolayı hemen hemen her zaman hakimiyet kurma savaşlarına sebep olmuşlardır. Sibirya ve Kazan Tatarları, şehir hayatına çoğunlukla XVIII ve XIX. Yüzyılda, Kazaklar ve Kırgızlar'ın önemli bir kısmı ise 1930'lu yıllarda geçmişlerdir. (Alkan, 2011, s. 25,27,207) Günümüzdeki Rusya'daki özerk yapıdaki Tataristan'da genellikle şehir hayatı hakim olmakla birlikte köy yayla çobanlık hayatı ile kısmen göçebe çobanlık hayatı da devam etmektedir. Moğollar ise halen genel olarak çobanlık kültürü ile yerleşik şehir hayatını birlikte sürdürmenin hem mecburiyetinde hem de gayretindedirler. Şehirleşme oranı hızla artmaktadır buna rağmen Halkın %40'ı halen göçebe veya yarı göçebedir. Hayvancılık ve tarım halen en büyük gelir kaynağıdır. Nüfusuna oranla dünyada en

[4] Rusya'nın Sahalin adasını, Asya ana karasından ayıran, Ohotsk Denizi'ni Japon Denizi'ne bağlayan ve Büyük Okyanus'ta bulunan bir boğazdır. 900 km uzunlukta, 4 ila 20 m derinlikte ve en dar kısmı 7.3 km genişliktedir.

çok hayvan yetiştiren ülkedir. Yakın tarihe kadar Moğolistan'da köy ve göçebe çobanlık hayatı yerleşik şehir hayatından daha yüksek orandaydı. (Çetinkaya, Demir, Yılmaz, & Atılgan, 2005, s. 25)

2.1.2. Araplar ve Tatarlar Sade Bir Yaşantı Sergilemişlerdir.

Adam Smith bu eserde, üçüncü kitap, dördüncü bölümde aşağıdaki başlık altında, şehirlerdeki gelişen ticaretin tarımsal üretime ve taşrada yaşayan mülk sahipleri ile arazileri kiralayanlara sağladığı faydalardan bahsederken hem şehirlerde hem de taşrada mülkün (varlıkların) harcanma şeklinden ve yeni nesillere geçişinden tarihten de örnekler vererek bahsetmiştir. Bu arada bir Tatar Hanı tarafından yazılmış olan Arap tarihi kitabından (pek beğenmese de) aldığını belirterek Araplarda servetin kullanımından bahsetmiştir. Son cümlede de başka uluslarla karşılaştırmak amacıyla Araplardaki ve Tatarlardaki eski ve köklü zengin ailelerin yaşam tarzları servetlerinin devri hakkındaki tespitlerini yazmıştır.

"Şehirlerdeki Ticaret, Taşranın Gelişmesine Nasıl Katkı Sağlamaktadır?" (Smith, 2012, s. 401) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir;

Arap tarihlerinin hepsi şecereyle dolu gibi görünüyor. Başka herhangi bir şey içermeyen, bir Tatar Hanı tarafından yazılmış ve birçok Avrupa diline çevrilmiş bir tarihtir; bu durum eski köklü (soylu) ailelerin, bu milletler arasında çok yaygın olduğuna dair bir kanıttır. Bazı ülkeler var ki bir çok kişinin geçimini sağlayan zengin bir kişi, çaresizce (zorunlu olarak) gelirini besleyebildiği (geçimini sağlayabileceği) kadar çok adam beslemekten başka şekilde harcayamaz ve görünüşe göre, nadiren de olsa, ondaki hayırseverliğin şiddeti, bakabilceğinden fazlasına bakmak için teşebbüse mecbur etse de O, bunun dışına çıkmayı pek tercih etmez. Oysa ki, gelirinin en büyüğünü, kendi şahsına harcayabileceği yerlerde ise masraflarının sınırı yoktur, çünkü genellikle kendisine olan sevgisinin ve gururunun(gösterişinin) sınırı yoktur. Bu nedenle ticaretçi ülkelerde, (tüccar milletlerde), servetin, elden gitmesini önleyen en sert yasal düzenlemelere rağmen, onun aynı ailede uzun süre kaldığı nadirdir. Aksine, Tatarlar ve Araplar gibi çoban ve basit uluslar arasında, genellikle herhangi bir yasal düzenleme yoktur, mülklerinin tüketilebilir doğası, bütün böyle düzenlemeleri imkansız kılmaktadır. (s. 408,409)

Paragraftan da anlaşılacağı gibi Smith, Arap emirlerinin (kabile reislerinin) kendi varlıklarını ve güçlerini sürdürmek için gelirlerine uygun olarak belirledikleri ve bakabilecekleri kadar sayıdaki insana zaruret derecesinde harcama yaptıklarını ancak kendi gösteriş ve istekleri söz konusu olduğunda cömertçe harcadıklarını söylemektedir. Hem o zamanlar hem de günümüz için benzer durum, her varlık ve iktidar sahibi için geçerli olmasa da maalesef genel olarak tüm yeryüzünde aynıdır. Smith, aynı eserde başka yerlerde de belirttiği gibi, Tatarlar'ın ve Araplar'ın o dönemlerde sade ve basit bir hayat şekli yaşadıklarına değinerek, servetlerinin de tüketilebilir canlı hayvanlardan oluştuğundan yeni nesillere devredilmesinde ve zengin ailelerin servet kaybı sorunu yaşamadığını dolayısıyla diğer toplumlardakilerin aksine yasal düzenlemelere gerek olmadığını söylemiştir. Bu da o dönemde o toplumlarda geleneklerin çok sıkı ve yönetimin otoriter olduğuna işaret etmektedir.

Günümüzde de demoktikleşme düzeyine paralel olarak zenginlik el değiştirebilmekte veya zenginlere yenileri katılabilmektedir. (Çetinkaya, Demir, Yılmaz, & Atılgan, 2005, s. 33,34)

2.1.3. Araplar ve Tatarlar Tarihteki Göçebe ve Savaşçı Milletlerdendir

Smith ilk tarihten Ulusların Zenginliği kitabını yazdığı döneme kadarki milletlerin ve medeniyetlerin savunma şekillerini ve savaşçılarını karşılaştırmıştır. Böylece savunma giderlerinin yaşam şekli ve medeniyet düzeyi ile toplumların karakterlerine göre nasıl farklılıklar gösterdiğini örnekleri ile anlatmıştır. O döneme kadar dünyadaki en çetin ve başarılı savaşçı milletler arasında Tatarlar ve Araplar çok önemli bir yer tuttuklarından Smith, bu konuda, aşağıda olduğu gibi onların hayat ve savaş tarzlarından sık sık örnekler vermiştir. Şöyle ki;

"Savunma Harcamaları Hakkında" (Smith, 2012, s. 691) başlığı altında Smith (2012):

Daha çok gelişmiş bir devletin toplumuna göre, çoban ulusları arasında, aynen Tartarlar ve Araplar arasında (gördüğümüz) bulduğumuz gibi, her adam aynı karakterde (şekilde) bir savaşçıdır. Bu tür ulusların genellikle sabit bir yaşam alanı yoktur, ancak çadırlarda ya da bir yerden bir yere kolayca taşınabilen bir tür kapalı arabalarda yaşarlar. (s. 691)

Smith, aynı başlık altında ve aynı konunun devamında Tatarlardan şöyle bahseder;

Bu yüzden hepsi birlikte savaşa giderler ve herkes yapabileceğinin en iyisini yapar. Tatarlar arasında, kadınların bile genellikle cephede çarpıştığı biliniyor. Eğer onlar işgal ederlerse ,(yenerlerse) zaferin karşılığı olarak düşman kabilenin her nesi varsa, alırlar. Fakat yenilirlerse, her şey kaybedilir, sadece koyunları ve sürüleri (yünleri, derileri) değil, kadınları ve çocukları da işgalcilere (onları yenenlere) ganimet olur. Harekattan (savaştan) sağ kalanların büyük kısmı bile varlıklarını sürdürmek uğruna derhal teslim olmak zorundadır. Gerisi genellikle çöle yayılmış (kaçışmış) ve dağılmış olurlar. (s. 692)

Eski tarihlerde savaşan milletler için savaşın sonucu, "ya hep ya hiç", şeklinde sonuçlanırdı. Bu nedenle bir çok medeniyet ve devlet tarihten silinmiştir. Bazıları, Araplar ve Türkler'de olduğu gibi eğer talihleri yaver gidip, yeterli iradeyi gösterdiklerinde yeni bir devlet kurarak varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Smith, zaman zaman düzenli ordular ve düzensiz orduların savaşa hazırlanmaları ile onların harcamalarını karşılaştırmıştır. Aynı konunun devamında bu hususta,Tatarlar ve Araplar'dan şöyle bahseder;

Bir Tatar veya Arap için kendisini savaşa yeterince hazırlama alıştırmaları (çalışmaları) basit ve hayatın sıradan bir parçasıdır. Geçmiş zamanlarda açık havada (alanlarda) yaşayanlar arasında, koşmak, güreşmek, değnek atmak, (çelik - çomak oynamak) cirit atmak , yay çekmek (ok atmak) vb.yaygın olup, bunların hepsi savaşın sembolleridir. Aslında bir Tatar veya Arap savaşa gittiği zaman, koyunlarını ve sürülerini aynen barış zamanında olduğu gibi geçimi için yanında götürür. O milletlerde, birinin şefi veya hükümeti (iktidarı), onun için tüm herkesin şefi veya hükümetidir, onu sahaya hazırlamak için hiç bir çeşit ödeme (yapılmaz) yoktur; yağmalama şansı, tüm beklentisi ya da ihtiyaçları için tek ödemedir. (s. 692)

Buradan anlaşıldığı kadarıyla Tatar ve Arap devletleri eski tarihlerde en az masrafla en büyük zaferleri kazanmışlardır; Bu durum aynı zamanda onların toplumlarının sade yaşantılarının bir sonucudur.

2.1.4. Adam Smith Bu Bölümde Hz. Muhammed (S.A.V) ve Raşid Halifelerin İlk Defa Araplar Arasında Birliği Sağladığından Bahsetmektedir

Smith, yukarıdaki "Savunma Harcamaları Hakkında" (Smith, 2012, s. 691) başlığı altında Smith (2012) aynı başlık altında ve konunun devamında, avcı milletlerle çoban milletlerin tehlikelilik düzeyini karşılaştırırken ve ayrıca birlikteliklerinden bahsederken, İskitler,Tatarlar ve Araplar hakkında aşağıdaki cümleleri yazmıştır:

Bir avcı millet, etrafındaki uygar uluslar için asla korkunç (tehlikeli) olamaz; bir çoban millet ise olabilir. Kuzey Amerika'daki Hint savaşından daha rezil bir şey olamaz. Aksine, hiçbir şey Asya'ya sık sık yapılan Tatar istilasından daha korkunç olamaz. Eski tarihçi Thucydides'in kanaatine (tespitine) göre, ne Avrupa ne de Asya, birleşik İskitlere (Scythians) karşı koyamazdı. Bu tespit her çağdaki tecrübelerle doğrulanmıştır. İskitistan veya Tataristanın hüküm sürdüğü geniş ama savunmasız ovaların sakinleri sık sık bazı aşiret reislerinin idaresindeki savaş veya aşiret ordularında birleşerek, Asya'yı tahrip etmeleri ve kargaşaya sebep olmaları, onların her zaman birlik olduklarına işaret etmektedir. Arabistan'ın elverişsiz çöllerinde yaşayan diğer büyük çoban milletler hiçbir zaman birleşmemiş; Sadece bir defa Hz. Muhammed (S.A.V)[5] ve hemen ondan sonraki haliflerinin idaresi altında birleşmişlerdir. Onların birliğinde dini coşkunun etkisinin işgalden daha fazla olduğu , aynı şekilde anlaşılıyordu. Eğer Amerika'nın avcı ulusları eskiden beri çoban ulus olagelseydiler, muhitleri (yöreleri) şu andaki Avrupa kolonileri için olduğundan çok daha fazla tehlikeli olurdu. (s. 692,693)

Smith, çoban milletlerin avcı milletlere göre daha sık ve çabuk organize olup birleşebildiklerini ve yaşantıları gereği çok iyi savaştıklarını bu nedenle daha tehlikeli olduklarını açıklamaya çalışmıştır. Arapların, çoban millet olmalarına rağmen, Hz. Muhammed (S.A.V) ve hemen sonrasındaki halifelerin zamanına kadar bir kez bile aralarında birliktelik sağlayamadıklarını söylemektedir. Smith, aslında Hz. Muhammed (S.A.V) ve Raşid Halifelerin hakkını teslim ederken Araplar'ın birliğinin veya onların

[5] Orjinal metinde doğal olarak Hz. Muhammed (SAV)'in sadece ismi yazılmıştır. Çeviride, hazreti ve (SAV) ifadeleri tarafımızca eklenmiştir.

ordularına katılımların asıl sebebinin işgal veya savaş isteklerinden daha çok inandıkları İslam Dini olduğunu belirtimektedir. (Pirenne, 2006, s. 173,174)

2.1.5. Araplar ve Tatarlar Her Zaman Hazır Askerdi

Smith, tarih boyunca farklı medeniyet ve imparatorlukların savunma harcamalarından karşılaştırmalı olarak bahsetmiştir. Aynı zamanda onların savunma yapılarını, düzenli veya düzensiz ordularını ve onların başarılarını ve başarısızlıklarını bu bölümde her zaman masraflarını kıyaslıyarak anlatmıştır. Bu sırada Tatarlar'ın ve Araplar'ın ordularını, dağlı Milislerle ve daha önce bahsettiği diğer uluslarla aşağıdaki gibi kıyaslamıştır.

"Savunma Harcamaları Hakkında" (Smith, 2012, s. 691) başlığı altında ve konuyu biraz değiştirerek, Smith (2012) şöyle demektedir:

Savaş milislerinin en iyisi, Tatar ya da Arap milisleri gibi, barış zamanı itaat etmeye alışkın oldukları aynı aşiret reisinin idaresinde savaşa gidenlerdir. Komutanlarına saygıyla itaat etme alışkanlığı içinde olmalarından dolayı düzenli bir (hazır, zinde) ordu yapısına en yakın olanlar da onlardı.Yayla (dağ) milisleri, kendi şeflerinin emri altında hizmet ettikleri zaman, ona göre aynı türden bir avantajları vardı. Her nasılsa dağlılar o kadar gezgin (yaylalılar) değillerdi sabit çobanlardı, hepsinin sabit bir yaşam alanı olduğundan ve barış zamanlarında, şeflerini bir yerden bir yere takip etmeye alışkın olmadıklarından, savaş sırasında da onlar, onu önemli (uzak) mesafelere kadar takip etmeye ya da sahada (savaş alanında) uzun süre kalmaya daha az istekliydiler (pek istekli değildiler). Herhangi bir ganimet edindiklerinde eve dönmek için hırslanırlardı (heveslenirlerdi) ve onların başındakilerin gücü, onları sahada tutmak için nadiren yeterliydi. Onlar (milisler) itaat etme noktasında, Tatarlar ve Araplar hakkında bildirilenlere kıyasla her zaman çok daha aşağıdaydılar. Dağlıların (yaylalılar) sürekli durağan yaşamları olduğu gibi, zamanlarının daha azını açık havada harcadıklarından onların askerleri, Tatarların ve Araplar'ın hakkında söylenenlere kıyasla askeri tatbikata daha az alışık ve silah kullanımı konusunda daha az uzmanlardı. (s. 700,701)

Smith, yukaridaki paragraf öncesinde, devletlerin, artık düzenli ordu kurması gerektiğini uzun uzun açıklamaya çalışmıştır. Düzenli ve düzensiz orduların avantajlarından ve dezavantajlarından bahsederken bu ordulardaki askerlerin tecrübeleri, hazırlıkları, silah kullanımı, itaat etme veya etmeme durumlarını da tarihten iyi ve kötü örneklerle anlatmıştır. Bu esnada Araplar ve Tatarlar'a diğerleri ile karşılaştırmalı olarak en iyi örnekler olarak göstermiştir.

2.1.6. Adam Smith'e Göre İlk Çağlardan Kendi Dönemine Kadarki Tatarların ve Arapların Ekonomik, Askeri, Yargı ve Yönetim Biçimleri ile Bunlara ait Harcamaları

Bu bölümde Smith, aynı paragrafta fakat takip eden iki sayfa içinde önce bir Tatar reisinin durumundan bahsetmiş daha sonra da Arap Şerifleri'nin otoriterliği ile Tatar Hanları'nın despotluklarını karşılaştırmıştır.

"Adalet Harcamaları Hakkında" (Smith, 2012, s. 708) Başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

Sürüleri ve birikimleri, bin adamın bakımına kadar yeterli olan bir Tatar şefi için, herhangi bir şekilde bu bin adamın bakımından fazla olacak nüfus artışı iyi bir iş olmayabilir . Toplumunun cahil hali ona, kendi tüketiminden fazla ve üstünde olan işlenmemiş ürününün herhangi bir kısmını mamul ürünle veya herhangi bir ıvır zıvır veya pılı pırtı türünden ürünlerle değiş tokuş edebileceği, imkanı dahi veremez. Bu nedenle varlıkları ve geçimleri tamamen kendisine bağlı bu bin kişi, iki şeye uymalıdır; savaş sırasındaki emirleri yerine getirmeli ve barış zamanında ise onun yargı yetkisine teslim olmalıdırlar. O zorunlu olarak, onların hem komutanları hem de yargıçlarıdır ve onun şefliğinin servetinin üstünlüğünün gerektirdiği bir etkidir. Zengin ve medeni bir toplumda, bir insan çok daha büyük bir servete sahip olabilir, ancak bir düzine insana bile komuta edemez. (s. 710,711)

Smith'e göre bir Tatar şefi kendi obasının adeta her şeyidir. Yönetim şekli son derece otoriterdir. O zamanlardaki ve onun yaşadığı yerlerdeki anlayışa göre; varlıklı olması doğal olarak onu üstün ve hüküm sahihibi kılıyordu böylece ona tabi olanlar kararlarına itaat etmek zorundaydılar.

Bu makalenin yazarları olarak hepimiz Orta Asya'da en az on yıl kaldık, Tatarlar dahil, oradaki ulusların geleneklerinden, tarih boyunca otoriter bir yönetim şeklinden geldikleri herhalukarda anlaşılmaktadır. Zaten bu konudaki eserler ve makaleler de aynı gerçekten sıklıkla bahsetmektedirler. (Spuler, 1957, s. 408) Ancak, gerek Orta Asya'daki gerek diğer yerlerdeki, ister Moğollar'da ister Tatarlar dahil diğer Türk boylarında hakanlar, hanlar, hanikeler, sultanlar, obalar, reisler, şefler ve diğer yöneticiler kesinlikle yönetimin doğal unsuru olan ihtiyar danışma heyetlerine (Aksakallar) danışmadan hatta bazı konularda onayını almadan karar vermez veya veremezlerdi. Orta Asyadaki uluslar yaklaşık 70 yıllık sıkı Sovyet Sosyalizmine rağmen halen bu geleneklerini yerel olarak devam ettirmekteler. Hatta ulusal ve yerel Aksakal Heyetlerine hem Sosyalizm döneminde hem de mevcud devlet yönetim sistemleri içinde resmiyet kazandırmışlardır. (Aysan & Kemahlı, 2012, s. 194,195)

Bu bölümde aynı paragrafın devamında Smith (2012) şöyle demektedir:

Toplumun ilk dönemi olan avcıların döneminde, öyle bir eşitsizlik olmadığı kabul edilir. Evrensel yoksulluk, onların evrensel eşitliğini kurar ve yaş ya da kişisel niteliklerin üstünlüğü, zayıf ancak otoritenin ve üstünlük kurmanın (ona bağlılığın) yegane temelleridir. Bu nedenle toplumun bu döneminde otorite veya üstünlük kurma (bağlılık oluşturma) çok azdır veya yoktur. Toplumun ikinci dönemi, çobanların (çobanlık) dönemidir, çok büyük servet eşitsizliklerinin olduğu kabul edilir, ve servetin üstünlüğünün, ona sahip olanlara verdiği bu çok büyük yetkiyi verdiği başka hiçbir dönemde yoktur. Buna göre, otorite ve alt yönetimin daha mükemmel bir şekilde kurulduğu başka bir dönem yoktur. Arapların emirinin (Şerif) yetkisi çok büyük (iyi); Bir Tatar hanınınki ise tamamen despotik (mutlaktır). (s. 711)

Evet, Smith'in ve tarih bilimcilerin kabullerine göre toplumların çobanlık dönemlerinde gelir dağılımında çok büyük dengesizlikler vardır. O dönemdeki toplumlarda servete bağlı oluşan orantısız bir iktidar yetkisi vardır.

Dolayısıyla o dönemi uzun süre yaşayan yada halen kısmen yaşamakta olan ve onunla özdeşleşen Moğol, Tatar, Kazak, Kırgız,Türkmen, Özbek, Azerbaycan ve diğer benzer uluslarada otoriter yönetimlere günümüzde de şahit olmaktayız. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu yukarıdaki ulusların yakın geçmişte kurmuş olduğu devletlerin birçoğunda, bir şekilde iktidara gelen devlet başkanları ömürlerinin sonuna kadar ayrılmak istememektedirler. Benzer özellikleri Arap toplumlarında da aynı sebeple görmek mümkündür. Bugünkü toplum ve yönetim şekillerinin, onlarda meselenin sadece petrol olmayıp, önceki tarihi toplum evrelerinden beri kaynaklanan bir durum olduğunu göstermektedir.

Geçmişte olduğu gibi Arap emirlerinin yetkileri halen çok fazla olmasına rağmen günümüzde Tatar'ların daha demokratik olduğu göze çarpmaktadır.

2.1.7. Eski Çağlarda Bir Tatar Hanının veya Arap Emirinin Geliri

Smith yeni devlet düzeninde, devletin savunma eğitim ve yönetim görevlerine bağlı olarak bir takım giderlerinin ortaya çıktığını söyledikten sonra bu giderleri karşılamak için sınırlı kaynaklardan bahsetmiştir. Bu kaynakları anlatırken farklı ulus ve medeniyetlerde yönetimin gelir elde etme şekillerinden örnekler vermiştir. İlk örnekleri de aşağıdaki paragrafta Arap ve Tatar yönetimlerinin gelir elde etme yöntemlerinden vermiştir.

"Özellikle Devlete veya Hükümete Ait Olabilecek Mali Araçlar veya Gelir Kaynakları Hakkında" (Smith, 2012, s. 815) Başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

Hükümdara ya da devlete özgü olabilen mali araçlar ya da gelir kaynakları, ya sermayeden ya da topraktan oluşabilir. Herhangi bir başka sermaye sahibi gibi, hükümdar da ya kendisi işletmek ya da ödünç vermekle o sermayeden bir gelir elde edebilir. Geliri, birinci halde kâr, öbüründe faizdir. Bir Tatar veya Arap emirinin (şefinin) geliri tamamen kardan oluşur. Onun geliri prensip olarak sütten kaynaklanır ve onun sahip olduğu, kendisinin yönetimindeki kontrol ettiği sürü (koyunlar) ve derileri (sürüler) ile artar ve O kendi kabilesinin veya oymağının çobanlarının başkanıdır (reisidir). Bununla birlikte, bu en eski ve en kaba sivil devlet yapısında, sadece o kâr (gelir), her zaman monarşiyal bir devletin kamu gelirinin temel kısmını oluşturmuştur. (s. 815)

Bilindiği üzere Smith, üretim faktörleri ile onların gelirlerini eşleştirmiştir. Burada da ilk cümlede üretim faktörlerinden sermayenin gelirinin faiz ve toprağın gelirinin kâr olduğunu söyledikten sonra bir Arap emirinin ve Tatar hanının gelirinin tamamen kendisinin yaptığı hayvancılıktan ve işlettiği topraktan oluştuğunu dolayısıyla gelirlerinin kârdan oluştuğunu faizden oluşmadığını anlatmıştır.

2.2. Ulusların Zenginliği Kitabında Bağımsız Bir Şekilde Tatarlar'dan Bahsedilen Bölümler

Bu bölümde Ulusların Zenginliği kitabında Tatarlar'dan, Araplar'dan ayrı olarak bahsedilen yerler incelenecektir.

2.2.1. Ukrayna Tatarları

Smith, gümüş maden ve sanatı münasebetiyle, ilk çağlardan itibaren çeşitli ulus ve medeniyetlerin gümüş özelinde genel olarak sanat gelişimlerinden bahsetmiştir. Güney Amerika'daki medeniyetlerden; Peru, Meksika, Granada, Yucatan, Paraguay ve Brezilya uluslarının sanat ve medeniyet seviyelerinden de bahsederken de aşağıdaki gibi, kendi dönemindeki Ukrayna Tatarları'yla karşılaşmıştır.

"Son Dört Yüzyıl Boyunca Gümüşün Değerindeki Değişmelere İlişkin Ara Söz" (Smith, 2012, s. 183) başlığı altında Smith, (2012) şöyle demektedir;

Bütün bu ülkelerin antik çağdaki görkemli durumuyla ilgili yayınlanmış harika hikayelerinden sonra, bir dereceye kadar, ölçülü bir şekilde ve adilce onların tarihlerindeki; ilk keşiflerini ve fetihlerini, sanat, tarım ve ticaret durumlarini okuyan herhangi bir kimse, onların vatandaşlarının günümüzdeki Ukrayna Tatarları'nınkinden çok daha geride (bilgisiz) olduklarını delilleriyle birlikte açıkça hissedecek ve anlayacaklardır. (s. 208)

Smith, bu anlatımda Ukrayna Tatarları'nı kendi devrine göre çok geride göstermektedir. O kadar ki neredeyse Güney Amerika'daki medeniyetlerin ilk çağlardaki durumlarına indirgemiştir.

2.2.2. XVI. Yüzyılda Avrupalılar Tataristan ve Sibirya Üzerinden Çin ile Ticaret Yapıyorlardı

Yukarıdaki aynı başlık altında ve konunun devamında bir sonraki takip eden sayfada Smith (2012) Doğu Hindistan Şirketi'nin[6] ticaretini genişletmesini anlatırken Tataristan isminden aşağıdaki gibi bahsetmiştir:

İngiliz'ler ve Fransız'lar geçtiğimiz yüzyılda Hindistan ile ticaret yaptılar, ancak ticaretleri günümüzde büyük ölçüde arttı. İsveç'liler ve Danimarka'lıların Doğu Hindistan Şirketi üzerinden ticaretleri bu yüzyılda başlamıştır. Muskovit (Moskoflar)[7] bile şu anda bir çeşit karavanla Sibirya ve Tataristan üzerinden Pekin'e kadar uzanan karayoluyla düzenli olarak Çin ile ticaret yapıyorlar. (s. 210)

Smith, Ulusların Zenginliği kitabında Doğu Hindistan (East India) şirketinden sıkça bahsetmiş zaman zaman şirketin yönetim şeklini eleştirmiş bazen daha iyi kazanması ve işletilmesi için tavsiyelerde bulunmuş bazen de Portekiz ve İspanya'nın aynı mantıkla kurup işlettiği Batı Hindistan (West India) şirketiyle karşılaştırmış, ama en sonunda bu ve benzer şirketlerin devlet desteği olmadan serbest piyasa kurallarına göre işletilmesi gerektiğini, aksi halde kapatılmalarının daha iyi olacağını söylemiştir. (Smith, 1937, s. 139, 283, 285, 690, 837, 847, 849, 996, 997, 998, 1007, 1093, 1124, 1246, 1279)

2.2.3. Tatar Hükümetlerindeki Vergilendirme Çeşitleri Avrupa'ya Örnek Olmuştur

Smith, "Roma İmparatorluğu'nun Yıkılışından Sonra Kentlerin ve Kasabaların Oluşması ve Gelişimi" (Smith, 2012, s. 390) başlığı altında eserinde özetle şöyle demektedir:

Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki dönemlerde Avrupa'da kasaba ve kentlerde yaşayanların hayat standartlarının ve haklarının kırsalllarda yaşayanlardan çok farklı olmadığını anlatır. Şehirlerde genellikle meslek sahipleri, işçiler ve köleler bir efendinin hakimiyetinde yaşarlardı. Her işlerini onun

[6] East India: İngilizlerin kurduğu bütün Avrupa Devletlerinin ticaretlerini ve sömürülerini onun üzerinden yürttüğü şirkettir.
[7] Muskovy (çoğulu Muskovit): Türk Tarih kitaplarında Moskova Knezliği olarak geçen; halkı Moğol, Tatar, Rus karışımı olan ve o dönemde Moskova'nın başkentlik yaptığı ülke ile milletinin adıdır. (Neal, 2006, s. 3,4)

izniyle yapabilirdi ve ona vergi öderlerdi. Öyle ki şehirdeki bir esnaf, kızını şehrin veya kasabanın dışından birisiyle, efendisinin izni olmadan evlendiremezdi. Kırsallarda da efendiler toprak ve içindeki her şeyin sahibi lordlardı. Devlet idarecileri, şehir ve kasaba efendileri ve lordlar kendilerine tabi olan insanlardan kelle vergisi (baş vergisi) dahil çeşitli vergiler alırlar bazende bağışlarlardı. (s. 390)

Smith, özet olarak böyle dedikten sonra aşağıdaki paragrafta Smith (2012) şöyle demektedir;

Avrupa'nın tüm farklı ülkelerinde, şu anda Asya'daki Tatar hükümetlerinin birçoğunda olduğu gibi; yolcular mallarını bir yerden bir yere, bir fuara taşırlarken, belirli köprülerden ve mülklerden (arazilerden, malikanelerden) geçerlerken ayrıca mallarını bir tezgaha koydukları veya sattıkları zaman kendilerine ve mallarına değişik vergiler uygulanmaktadır. Bu farklı vergiler İngiltere'de geçit, köprü bakım, lütuf ve sergi (stand) vergisi isimleriyle bilinmektedir. (s. 390)

Smith burada Avrupadaki farklı bir çok ülkede uygulanan bu vergi türlerinin Asya'daki Tatar hükümetlerinde eskiden beri uygulandığını söylerken aslında bu bazı vergi çeşitlerinin Tatarlar'dan örnek alındığını ima etmektedir.

2.2.4. Tatarlarda Zenginlik Ölçüsü ve Cengiz Han

Smith, kendi dönemine ve anlayışına göre ticari prensipleri açıklamaya başlamadan önce para kavramını tanımlayarak, paranın işlevlerini ve özelliklerini nerdeyse günümüzdekine denk olarak açıklamaktadır. Daha sonra bazı milletlerin ve Avrupalıların para hakkındaki tutumlarından ve yaklaşımlarından bahsetmektedir. Ayrıca John Locke'un para tanımına ve mal ile parayı karşılaştırdığı görüşlerine değinmiştir. Daha sonra bazı toplumların ve kişilerin merkantilist yaklaşımdan kaynaklanan, altın ve gümüş biriktirmenin zenginliğin ölçüsü olduğu görüşünde olduklarını anlatmıştır. Değerlendirmeye aldığımız aşağıdaki parağraftan hemen önce zenginliğin ölçüsünün medeniyetlere göre farklılık gösterdiğini belirterek; "Alış- Veriş veya Ticari Sistemin Prensipleri" (Smith, 2012, s. 419) başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

Zengin bir insanla, aynı şekilde zengin bir ülkenin, parayla dolu olduğu ve altın ile gümüşü biriktirip yığmanın bir ülkeyi zenginleştirmenin en kolay yolu olduğu zannedilir. Amerika'nın keşfedilmesinden bir

süre sonra, İspanyollar bilinmeyen bir kıyıya geldiklerinde ilk araştırmaları, o mahalde (çevrede) eskiden altın ya da gümüş bulunup bulunmadığı hakkında olurdu. Edindikleri bilgilere göre, o ülkeyi fethetmeye veya orada yerleşmeye ne kadar değip değmeyeceğini değerlendirirlerdi. Fransa kralından ünlü Cengiz Han'ın oğullarından birine elçi gönderilen ve bir keşiş olan Plano Carpino, Tartarlar'ın sıkça, (ısrarla) Fransa Krallığı'nda çok miktarda koyun ve öküz olup olmadığını sorduklarını söylemektedir. Sorgulamaları İspanyol'larınkiyle aynı şey içindi. Ülkenin fethedilmeye değecek kadar zengin olup olmadığını bilmek istiyorlardı. Tatarlar arasında ve genellikle para kullanımından habersiz olan diğer bütün çoban uluslarda olduğu gibi; büyükbaş hayvanlar, ticaret aracı ve değer ölçüleridir. Bu nedenle onlara göre, zenginlik, büyükbaş hayvanlardan, İspanyol'lara göre ise altın ve gümüşden oluşmuştur. Onların ikisinden, Tatar ulusu, belki de gerçeğe en yakın olanıydı. (s. 419,420)

Smith, yukarıda iki farklı ve birbirine uzak medeniyet arasında, İspanyollar ile Tatarlar'ın farklı zenginlik ölçülerinden bahsetmiştir. Burada tarihi bir olayı kanıt olarak gösterirken, bütün Avrupalı çağdaşları gibi, aslında Moğol olan Cengiz Han'ın oğlundan ve dolayısıyla Cengiz Han'dan (Kalkan, 1996, s. 11) Tatar olarak bahsetmiştir.

Günümüzde de zenginlik ve refahın ölçüsü devletlere ve toplumlara göre farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla her devlet veya toplum kendi anlayışına uygun olan farklı ekonomik, yönetsel ve sosyal sistemler ile politikalar uygulamaktadır

2.2.5. Her Tatar Şefinin Kendisine Göre Bir Hazinesi Vardı

Smith, ticaretin ve alış verişin kurallarını anlatırken para üzerinde çok durmuştur. Kağıt para ile altın ve gümüş para sistemlerini karşılaştırırken ve kıymetli metal paraların, bir hazine şeklinde korunmasının zorluklarından aşağıdaki gibi bahsemiştir. "Ticari veya Merkantilst Sistemin Prensipleri (Kuralları)" (Smith, 2012, s. 419) başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

O basit devlette, ödemeler, değil bir mahkemenin keyif veren şatafatlı süsleri için hatta hükümetin harcamaları için bile gösterişle (savurganlıkla) yönetilmiyordu. Ancak bolca onun malikhanesindekilere

(sakinlerine) lütufta ve misafirperverliği için uşaklara harcanmaktaydı. Ancak, lütufkarlık ve misafirperverlik nadiren savurganlığa yol açar; gösteriş ise neredeyse her zaman. Her Tatar şefinin kendisine göre bir hazinesi vardır. XII. Charles'in ünlü müttefiki Ukrayna'daki Kazak'ların şefi Mazepa'nın çok büyük hazinelere sahip olduğu söyleniyor. Merovingian soyundan Fransız krallarının hepsinin hazineleri vardı. Krallıklarını çocukları arasında taksim ettiklerinde hazinelerini de paylaştırdılar. (s. 436)

Smith, yukarıdaki paragrafın öncesi ve sonrasında da devletlerin savurganlıkla yönetilmesi durumunda varlıklarını devam ettirmelerinin mümkün olamayacağını vurgulamaktadır. Bununla ilgili olarak eski medeniyetlerin kurduğu basit devlet yapılarındaki harcamalardan itibaren kendi dönemindeki modern ve daha donanımlı devlet yapılarındaki harcama şekillerine kadar örnekeler vererek kanıtlar ortaya koymuştur. Aslında Smith'in bu eserinde de merkantilist yaklaşıma rastlamaktayız. Örneğin Smith'e (2012) göre "Barış zamanı mümkün olduğunca, hazine altın ve gümüşle doldurulmalı ta ki savaş zamanı sıkıntı yaşanmasın." (Smith, 2012, s. 418,419) demektedir. İngiltere devletinin hazinesine kıymetli metallerin biriktirilmesiyle ilgili Smith (2012); gerekirse bu metallerden yapılmış tencere, tava, süs eşyaları ve diğer eşyaların eritilmesinden kaçınılmaması gerektiğini tavsiye etmiştir. Ayrıca bu metallerin yurt dışına çıkarılmasının önlenmesi hakkında önerilerde bulunmuştur. Bu konudan bu eserde bir çok yerde yukarıdaki minvalde bahsetmiştir. (Smith, 2012, s. 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422) Dolayısıyla özellikle İngiltere nin menfaatleri ve faydaları sözkonusu olduğunda Smith merkantilist yaklaşımla düşüncelerini açıkça yazmıştır. Bu nedenle de sonraki dönemdeki bazı bilim adamları, aslında klasik liberal ekonomik yaklaşımın kurucusu olan Smtih'i Merkantilist olarak sınıflandırmışlardır. Halbuki bazı yerlerde de aynen bir önceki konudaki gibi Smith (2012) "Zengin bir insanla, aynı şekilde zengin bir ülkenin, parayla dolu olduğu ve altın ile gümüşü biriktirip yığmanın bir ülkeyi zenginleştirmenin en kolay yolu olduğu zannedilir." (Smith, 2012, s. 419) dediği gibi, eserin bazı başka yerlerinde de bunun iyi veya yeterli olmadığını belirtmektedir

2.2.6. Düzenli Ordular ve Milisler

Smith, düzenli ve düzensiz orduların harcamalarını başarılarını da gözönüne alarak karşılaştırmıştır. Buna dair geçmiş tarihteki romalılar başta olmak üzere birçok medeniyetin ve devletin ordularını kıyaslarken; "Savunma Harcamaları Hakkında" (Smith, 2012, s. 691) başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

İkinci Kartaca savaşının sona ermesinden Roma Cumhuriyeti'nin çöküşüne kadar, Roma ordusu her bakımdan düzenliydi. Onların silahlarına karşı Makedonya'nın saygın (düzenli) ordusu epey dayandı. Son kralı korkaklık etmese, fethi ihtimal ki büsbütün güçleşecek olan o ufak krallığa boyun eğdirmek, Roma'ya, görkemlerinin doruklarına çıktıkları bir zamanda, iki büyük savaşa ve üç büyük muharebeye mal oldu.

Eski dünyanın, tüm uygar uluslarının; Yunanistan'ın, Suriye'nin ve Mısır'ın milisleri (orduları), Roma'nın düzenli ordularına karşı zayıf bir direnç gösterdi. Bazı barbar ulusların milisleri ise kendilerini çok daha iyi savundu. Mithridates'in[8] Karadeniz ve Hazar denizlerinin kuzeyindeki ülkelerden çektiği İskit veya Tatar milisleri, ikinci Kartaca savaşından sonra Romalıların karşılaştıkları en heybetli (dişli) düşmandı. Part[9] ve Alman milisleri de her zaman saygındı ve bir çok durumda Roma ordularından çok daha fazla göze çarpan üstünlükleri vardı. Bununla birlikte, genel olarak, Roma ordularının iyi komuta edildiklerinde, çok daha üstün oldukları görülüyor; ve eğer Romalılar, Part İmparatorluğu'nun ya da Almanya'nın fethine sonuna kadar devam etmediyseler, muhtemelen o iki barbar ülkeyi zaten çok büyümüş olan bir imparatorluğa eklemeye değmeyeceklerini düşündükleri içindi. Eski Partlar, İskit veya Tatarlar'dan (ortaya) çıkan bir milletmiş gibi görünüyorlar ve atalarının hareket tarzını (tutumlarını) her zaman çok iyi koruyorlardı. Eski Almanlar, İskitler ya da Tatarlar gibi, barış içinde takip etmeye alıştıkları aynı şeflerinin (reislerinin) komutası altında savaşa giren bir gezgin (göçebe) çobanlar halkıydı. O (Cermen) milislerin de soyu muhtemelen İskitler veya Tartarlar ile aynıydı. (s. 703,704)

Smith, yukarıda Roma'lıları esas alarak; Makedon, Yunan, Suriye, Mısır, Part, Cermen, İskitler ve Tatarlar'ın orduları veya milisleri ile aynı paragraf içinde karşılaştırmıştır. Smith her ne kadar Tatarlara

[8] Mithridates VI or Mithradates VI, also known as Mithradates the Great and Eupator Dionysius, was king of Pontus and Armenia Minor in northern Anatolia from about 120–63 BC. Wikipedia Born: 135 BC, Sinop, Turkey Died: 63 BC, Panticapaeum Place of burial: Amasya, Turkey House: Mithridatic dynasty

[9] Part İmparatorluğu, Arşak İmparatorluğu[4] (Orta Farsçada: اشکانیان Eşkâniân) olarak da bilinen, eski İran'da önemli bir siyasi ve kültürel güç olup, Medler'den ve Ahamenişler'den sonra gelen üçüncü yerel hanedanlıktır. (Wikipedia)

barbar dese de onların orduları sözkonusu olduğunda da başarı ve üstünlüklerinden bahsederek örnek göstermiştir.

Aynı başlık altında konunun devamı olarak Adam Smith (2012) şöyle demektedir:

Medeni bir millet, bir milis savunmasına bağlı olduğunda, komşusu olduğu her hangi bir barbar ulus tarafından fethedilmekle karşı karşıya kalır. Asya'daki bütün medeni ülkelerin Tatarlar tarafından sıkça fethedilmesi, barbar bir milis milletinin, medeni bir milletin üzerindeki doğal üstünlüğünü yeterince göstermektedir. İyi düzenlenmiş düzenli (hazır) bir ordu tüm milis güçlerinden üstündür. Zengin ve medeni bir millet tarafından bakımı çok iyi yapılan (geçimi sağlanan) böyle bir ordu, tek başına bir milleti fakir ve barbar bir komşu işgaline karşı savunabilir. Bu nedenle, yalnızca düzenli (sürekli silah altına alınan) bir ordu aracılığıyla bir ülkenin varlığı (medeniyeti), kayda değer bir zaman boyunca devam ettirilebilir, hatta korunabilir. (s. 706)

Smith burada,eski tarihlerde, barbar, kötü ve muhtaç komşu ülkelere sahip, medeni ve varlıklı ülkelerin, her zaman işgal tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarından bahsetmiştir. Ancak günümüzde aynı durum, komşu olsun veya olmasın ya da medeni olsun veya olmasın dünyadaki tüm güçlü ve daha zayıf ülkeler arasında mevcuttur.

2.2.7. Asya'nın Tatar Hükümetlerinde ve Avrupa Hükümetlerinde Adalet Yönetimi

Smith, adaletin sağlanması ve harcamalarının temin edilmesiyle ilgili tarihten bir çok örnek vererek farklı sistem ve uygulamaları anlatmıştır. Böylece kendi zamanındaki en ideal adalet sisteminin ve onun harcamalarının nasıl olması gerektiği hakkında tarihten ispatlı tavsiyelerde bulunmuştur. Tarihteki bazı medeniyetlerin adaleti sağlama yöntemleri veya sistemlerinden ve onun harcamalarından bahsederken Tatarlarla ilgili olarak; "Adalet Harcamaları Hakkında" (Smith, 2012, s. 708) Başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

Asya'nın Tatar hükümetlerinde ve Roma imparatorluğunu deviren Alman ve İskit milletlerinin kurduğu Avrupa hükümetlerinde, adalet yönetimi, hem iktidardakiler için hem de tüm küçük yöneticiler veya

lordlarla onların altındaki özellikle her yargı yetkisi olan veya belirli bir kabilenin veya klanın üzerinde ya da belirli bir bölge üzerinde yargı yetkisi olanlar için önemli bir gelir kaynağıydı. (s. 714)

Adalet dağıtmak hem iktidardakiler hemde memurlar için bir gelir kapısı olduysa adaletten söz etmek mümkün müdür? Ya da davacı ve davalıların hediyeleri ile geçinen adaletten sorumlu kimselerin adil davranmaları hiç mümkün müdür?

Smith'in (2012) anlattığına göre; " Eski dönemlerde bazı Avrupa ve Asya toplumlarında, başta krallar ve hanlar kendileri olmak üzere onların tayin ettiği adaleti sağlamakla sorumlu vekilleri ve onların memurları, davacı ve davalıların hediye olarak getirmek zorunda oldukları değerli şeyleri kabul ederek gelir elde ediyorlarmış." (Smith, 2012, s. 714) Günümüzün modern devlet yapılarında maaşlarını yüksek dereceden devletten alan bazı hakimler, savcılar ve adaleti uygulamakla sorumlu polisler bile menfaat karşılığı görevlerini kötüye kullanıyorlarsa o eski devirlerde adaletten bahsetmek herhalde çok zor olsa gerektir. Smith'in dediği gibi, herhalde adaletten sorumlu olanlar kararlarını hangi hediye daha değerli ise ona göre veriyorlardı. Demek ki günümüzdeki bazı ileri toplumlar geçmişten çok iyi ders almışlar ki adalet sistemlerini çok iyi düzenleyip uyguluyorlar. Geri kalmış toplumlarda ise adalet sistemi ya iyi tesis edilmemiştir, ya iyi uygulanmıyordur ya da her ikisi de berbat bir haldedir.

Bir devletin varlığını sürdürebilmesi iyi bir adalet sistemine bağlıdır; "Adalet mülkün temelidir." Bunun için devlet bütçesindeki adaletin payının yeterli olup zamanında ve yerli yerince harcanması çok önemlidir.

2.2.8. Kuzeyin Tatarlar'ı Çok Aktif, Dayanıklı ve Muhtaçlardı

Smith kendi dönemini ve öncesini gözönünde bulundurarak, her yaştan halkın eğitiminin genellikle dine ait kurumlarca sağlandığını söylemektedir. Kitaptaki ilgili bölümde uzun uzun Hristiyanlık dinindeki mezhepler, kiliseler, din adamları, onların gelirleri, harcamaları ve mensupları hakkında yazmıştır. Bu esnada bazı kibar ve elit çevrelere hitab eden ama bilgisi yetersiz bazı din adamlarının, hazırlıksızken bilgili ve bıçkın olup halkın avamına hitab eden başka bir din adamının sataşmasına veya atışmasına

maruz kaldıklarındaki durumlarını (hallerini); Asya'nın güneyindeki bazı naif toplumların kuzeydeki sert, dayanıklı ama muhtaç Tatarlar'ın saldırısına maruz kaldıklarında içine düştükleri duruma benzetmiştir. "Her Yaştan İnsanların Eğitimine İlişkin Kurumların Giderileri Hakkında " (Smith, 2012, s. 784) Başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

Böyle bir din adamı, belki de aptal ve cahil hayranları olmasına rağmen, popüler ve cesur bir grup tarafından saldırıya uğradıklarında, kendilerini; kuzeyin aktif, dayanıklı ve aç Tartarlar'ı tarafından işgal edildikerinde, Asya'nın güney bölgelerindeki; tamamen savunmasız, uyuşuk, kadınsı ve semiz ulusları kadar savunmasız hissediyorlar. (s. 785)

Smith, bu benzetmeyi kanaatimizce, hem Tatarlar'a hem Asya'nın güneyindeki ilgili halklara hem de o din adamlarına biraz acımasızca ve yersiz olarak yapmıştır. Ama Tatarlar'ın veya Tatarlar diye nitelendirdiği Asya'daki ulusların Smith'in aklında genelde olumsuz olarak önemli bir yer ettiği yukarıdaki benzetmesinden de anlaşılacağı üzere kesin görülmektedir.

2.2.9. Hükümdarları Hazineleri Hakkında

Smith, kitabının bu bölümünde devlet borçları üzerinde fikirlerini ifade etmiş, dolayısıyla devletin borçlanmasına da neden olabilen harcamalar üzerinde de uzunca durmuştur. Hükümdarların veya kralların soylu zengin çevrelerden etkilenerek devleti temsil eden saray ve benzeri binaların süslemelerine bunun yanında gösteriş olsun diye yaptıkları savurganca harcamaların nelere mal olduğunu iyice açıklamıştır. "Devlet Borçları Hakkında" (Smith, 2012, s. 911) Başlığı altında Smith (2012) şöyle demektedir:

Bu durumda, harcamaların yönünü israf belirleyemez; öyle ki değil bir sarayın keyif veren şatafatlı süsleri için hatta hükümetin harcamaları için bile beliryemez. Bazı zamanların cahillerinin gücü ancak ıvır zıvırdan yapılmış biraz pılı pırtıya yeter. O zaman daimi (düzenli) ordular gerekli değildir, böylece başka büyük lordlarınki gibi, her şey için hatta bir hükümdarın bile masrafları için kıt olarak kullanılabilir (kısılabilir), sadece bolca onun malikhanesindekilere (sakinlerine) lütufta ve misafirperverliği için uşaklara harcanabilir. Ancak lütuf ve misafirperverlik çok nadiren savurganlığa kadar varırdı; gösteriş

merakı ise neredeyse her zaman savurganlığa yol açardı. Buna göre, daha önce gözlenebildiği kadarıyla, Avrupa'nın bütün eski hükümdarlarının hazineleri varmış. Günümüzde her Tatar şefinin bir hazinesi olduğu söyleniyor. (s. 912,913)

Smith yukarıdaki paragrafın öncesinde, hükümdarların veya kralların itibarlarının ve güçlerinin devamı için hem de çevreden gelen vergi ve kıymetli hediyelerin muhafaza etmek için bir hazinelerinin olduğunu söylemektedir. Bu bilgiyi güçlendirmek için kendi döneminde Tatar hanlarının da hazineleri olduğu duyumunu yazmıştır.

Eski ve henüz iyice gelişmemiş toplumların idarecilerinin anlayışına benzer şekilde belki de onlardan da daha abartılı olarak, günümüzdeki bazı ülkelerin idarecileri de devletin bütçesini kendi vatandaşlarının en gerekli temel ihtiyaçları yerine, kendi itibarları, lüksleri ve gösterişleri için heba etmektedirler. Genellikler bunlar da hep gelişmemiş veya gelişmekte olan devletlerde ortaya çıkmaktadırlar. Smith'in üzerinde ciddiyetle durduğu sorun halen gelişmiş ülkeler haricindeki üçüncü dünya ülkelerinde devam etmektedir.

2.3. Ulusların Zenginliği Kitabında Bağımsız Bir Şekilde Araplar'dan Bahsedilen Bölümler

Adam Smith, Ulusların Zenginliği kitabında sadece iki yerde bağımsız olarak Araplar'dan "Arabian" ve Arap Sakızı (Yapıştırıcısı) "Arabic Gum" demek suretiyle bahsetmiştir. Aşağıda bu bölümleri ele alınacaktır.

2.3.1. Adam Smith ve Araplar'ın Cömertliği.

Smith, şehir ve kasablardaki ticaretin, daha önce sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşan kırsaldaki toprak sahibi lordlar ile onun kiracılarını ve çalışanlarını zamanla nasıl etkilediğini açıklarken onların çobanlık evresinde elde ettikleri artıkça ürün ve hayvanları hep ziyafet vererek ve misafir ağırlarak tükettiklerini söylemiştir. Buna bağlı olarak Avrupa'da yakın zamanlara kadar süregelen ama artık devam etmeyen dillere destan bir misafirperverliğin olduğunu yazmıştır. Smith kendi dönemine göre Araplar'da çobanlık

evresinin halen büyük ölçüde devam ettiğini varsayarak onlarda o misafir ağırlama ve herkese ziyafet verme halinin devam ettiğini aşağıdaki şekilde izah etmiştir. "Şehirlerdeki Ticaret,Taşranın Gelişmesine Nasıl Katkı Sağlamaktadır?" (Smith, 2012, s. 401) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir;

Çok uzun zaman önce değildi, neredeyse aynı tür bir misafirperverlik, İskoçya'nın dağlık bölgelerinin pek çok yerinde vardı. Bu (durum), ticaretin ve üretimin çok az bilindiği bütün ülkelerde yaygın olarak görülüyor. "Gördüm," diyor Doktor Pocock, "Bir Arap reisi, sığırlarını satmaya geldiği bir kasabanın sokaklarında yemek yiyor ve tüm yolcuları, sıradan dilencileri bile onunla oturmaya ve ziyafetini bölüşmeye (ziyafetine katılmaya) davet ediyor." (s. 403)

Eski dönemlerdeki kadar olmasa da, Araplar'daki misafirperverlik ve ziyafet verme adeti halen devam etmektedir. Araplar'da, eskiden toplumun çobanlık döneminin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan ziyafet verme ve misafir ağırlama durumu zamanla gelenek ve gösterişin ve dost kazanmanın bir aracı olmuştur. İslam dinini kabul etmeleriyle birlikte bu gelenek aynı zamanda bir ibadet haline gelerek pekişmiştir. Ancak İslam dininde, ibadet niyetinin dışındaki gösteriş ve benzeri sebeplerle yapılan cömertlikler ibadet olarak kabul edilmez.

2.3.1. Arap Sakızı

Smith, bu bölümde Merkantilist Sistemin, İngiltere ve Avrupa'nın diğer ülkelerindeki uygulamalrından bahsederken, bir çok ithal ve ihraç ürünlerini; uygulanan yasaklar, serbestlikler kota ve tarifeleriyle birlikte örnek göstermiştir. Bu mallar hakkında çıkan kanun ve düzenlemelerin nedenlerinden ayrıntılı olarak bahsederken, çıkarılan; sert, zorlayıcı ve kısıtlayıcı bir çok yasaya tüccarların aç gözlülüklerinin sebep olduğunu vurgulamıştır. Smith'in (2012) anlattığına göre; Senegal Sakızı veya Arap sakızının ticaretinin İngiltere-Fransa Koloni savaşından önce Fransa'nın elinde olduğunu ancak savaştan sonra Senegal'in İngilizler'in eline geçmesiyle bu ticaretin İngiliz tüccarlarının eline geçtiğini yazmıştır. Arap sakızı (Senegal Sakızı) bu durumda; önceleri vergisiz olarak ithal edilebliyordu ancak İngiltere'nin, ticaretin devlet tarafından doğrudan desteklenmemesi prensibine aykırı düştüğünden, daha sonra kolonilerden ithalatına küçük bir vergi konulmuştur. Ancak İngiliz tüccarlarının açgözlülük yaparak, Arap sakızı ticaretine kraliyet tarafından konulmuş çok küçük bir vergiyi ödememek için kaçak olarak

satmalarının anlaşılması sonucu, İngiltere kralı, parlamentodan çıkardığı yasa ile hem vergileri hemde cezaları artırmıştır. Dolayısıyla Arap sakızı ticareti İngiliz Merkantilistler için karlı olmaktan uzaklaşmıştır. (s. 654,655)

Özetle yukaridaki cümlelerle bu süreci anlatırken; "Merkantilist Sistem Hakkında Sonuç Bölümü" (Smith, 2012, s. 655) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir;

İç piyasada her zaman daha kıt (az) tedarik edilebilen emtiaların ihracatı, ithalatı kadar serbest kılınmış olduklarından, her zaman orada daha pahalı olmaları muhtemeldir.Yukarıda belirtilen tüzüğe göre, numaralandırılmış boyama ilaçları arasında bulunan Senegal sakızı[10] veya Arap zamkı, (Arap sakızı) vergiden muaf olarak ithal edilebiliyordu. (s. 654,655)

Yukarıda bu konuya başlarken açıklandığı üzere; İngiliz Merkantilist iş adamları, Arap sakızı ticaretindeki avantajı ellerinden kaçırmışlar ve böylece Merkantilist Ticaret Sisteminin sona ermesine bir katkı da bu şekilde sağlamışlardır

Sonuç

Adam Smith ve Ulusların Zenginliği kitabı hakkında sayılabildiği kadarıyla, hepsi birbirinden değerli 3500'den fazla makale yazılmıştır. Bu makalenin de o sayıyı bir adet daha artıracak olmasına rağmen, bu seriye artı bir değer katması ümit edilmektedir. Diğer yandan bu makalenin Araplar ile Tatarlar'ın ilgisini çekeceğini ve nazarlarını Adam Smith ve Ulusların Zenginliği adlı kitabına bir kez daha çevireceğini düşünmekteyiz.

Smith gerçekten de "Ekonominin Babası" ünvanını, Ulusların Zenginliği de bir baş yapıt olarak, Ekonomi Biliminin, akademik seviyede olan yazılmış "Ekonominin Temel Eseri" ünvanını hak etmektedir. Eser zaten, "tüm zamanların, en iyi yüz klasik eseri", arasında da yer almaktadır. Bugün, Adam Smith adına

[10] Arap sakızı Senega adlı bir ağaçtan elde edilmektedir.

kurulmuş ve faaliyet gösteren, merkezi İngiltere'de bulunan Adam Smith Enstitüsü kendini kısaca şöyle tanıtmaktadır;

Adam Smith Enstitüsü, dünyanın önde gelen düşünce kuruluşlarından biridir. Bağımsız, kar amacı gütmeyen ve partizan olmayan, neoliberal ve serbest piyasa fikirlerini; araştırma, yayın, medya, yorum ve eğitim programları aracılığıyla tanıtmak için çalışıyoruz. Enstitü bugün Birleşik Krallık'ta serbest piyasalar ve serbest bir toplum için yapılan çalışmaların ön saflarında yer almaktadır. (https://www.adamsmith.org/, https://www.adamsmith.org/)

Enstitü, Ulusların Zenginlikleri kitabının günümüze olan etkisini de aşağıdaki şeklide ifade etmektedir:

Sanayi devrimi her şeyi değiştirmeden önce, Smith'in dünyası bizimkinden çok farklıydı. Yine de, çalışma, ticaret yapma, tasarruf etme ve yatırım yapma özgürlüğü ve güvenliğinin, nasıl bir yönlendirme otoritesine ihtiyaç duyulmadan refahımızı arttırdığını göstererek, Ulusların Zenginliği ile hala, dünyanın kucağımıza bıraktığı en kötü ekonomik sorunlara karşı güçlü bir çözüm kümesi bırakmaktadır. Serbest ekonomi, yeninin şokuna dayanabilen ve geleceğin getirdiği şeylerle başa çıkabilen uyarlanabilir ve esnek bir sistemdir. (https://www.adamsmith.org/, https://www.adamsmith.org/the-wealth-of-nations)

Smith, Ulusların Zenginliği eserinde kendi düşüncelerini ve teorilerini ispatlamak veya güçlendirmek, ayrıca önerilerinin haklılığını desteklemek için tarihteki birçok olayı sosyo-ekonomik açıdan ele alarak yazmıştır. Bazı durumlarda tarihteki en köklü ve önemli uluslardan olan Araplar'ı ve Tatarlar'ı diğer medeniyetlerle kıyaslamış veya uygulamalarını örnek olarak göstermiştir. Smith, Araplar'ı ve Tatarlar'ı eserinde doğrudan veya dolaylı olarak: Ticaret, kazanç, üretim faktörleri, devlet gelirleri (vergi) ve harcamaları (bütçe veya Safi Milli Hasıla), yönetim, adalet, savunma, askerlik, sosyal yaşantı (şehir ve taşra), sermaye birikimi ve zenginlik veya yoksulluk, gelişmişlik ve inanç konularında bazen negatif bazen de pozitif yönden karşılaştırmış veya örnek olarak göstermiştir.

Geçmişte geniş alanlarda, göçebe olarak yaşayan ve hayvancılıkla geçinen Araplar ile Tatarlar'ın yaşantı tarzları büyük ölçüde birbirine benzemektedir. Özellikle 751 Talas savaşından sonra Orta Asya'daki halkları Araplar aracılığıyla İslamiyeti kabul etmiş ve daha sonra aynı dinin mensubu olmalarından ve gereklerinden dolayı davranış ve yaşantıları birbirlerine daha da çok benzemiştir. Bundan dolayı da Smith, eserinde onları genellikle birlikte değerlendirmiştir. Adam Smith, Tatar ifadesi ile çağdaşı olan diğer

Avrupalı yazarlar gibi Rusya, Ukrayna, Sibirya ve Orta Asya'da yaşayan bütün atlı göçebe milletleri kast etmiş olup bazen de daha dar anlamda Moğollar için bu ifadeyi kullanmıştır.

Emeritus Prof. Anthony Brewer'e, (1942-2018) ve bize göre de Smith, Ulusların Zenginliği kitabında, kendi dönemine kadarki tarihi, dört evreye ayırmıştır. Bunlar; avcılık, çobanlık, tarım ve ticaret evreleridir. (Brewer, 2008)

Smith kendi çagına göre Arap ve Tatar medeniyetlerini değerlendirmiş ve onların genellikle çobanlık döneminde kaldıklarını, toplum olarak tarım ve ticaret evrelerine henüz geçmediklerini ileri sürmüştür. Adam Smith'e göre bu durumun gereği ve neticesi olarak; onların devlet yapıları da sade ve çok az masraflı olup, halkları ise savaşçı, ganimetçi ve hatta barbar insanlardan oluşmaktadır. Bu nedenle Smith, Araplar'ı ve Tatarlar'ı, çoban milletlerin en iyi prototipleri olduklarını düşünerek, genellikle yukarıda saydığımız konularda başka ulusların aynı veya farklı evreleriyle karşılaştırmıştır. Doğrusu onlardan çoğunlukla olumsuz olarak bahsetmiş ancak bazen de bu halkların olumlu özelliklerini dile getirerek haklarını teslim etmiştir. Adam Smith bazen de bu milletleri alaycı anlatımlarla betimlemiştir. Şu bir gerçek ki eski dönemlerde ve az da olsa yeni dönemlerde de tarihi anlatan bazı bilim adamları ve yazarlar tarafsızlıklarını kaybetmektedirler. Smith de Milletlerin Zenginliği eserinde Tatarlar ve Araplar hakkında bazen taraflı hatta incitici davranmıştır. Çünkü gerek Araplar gerekse de Tatarlar (o dönemde "Tatarlar" denildiğinde birçok ulusu kapsadığı yukarıda izah edildi.) Ulusların Zenginliği yazılana kadarki döneme kadar hem ticari faaliyetlerinde çok ilerlemeler sağlamışlar, hem de bilim alanında çok ilerlemiş buluşlar yapmış ve üniversiteler açmışlardır. Orta Çağ boyunca bu milletler Avrupalılar'dan daha ilerdeydiler. (Bayraktar, 2013, s. 101) Avrupa'nın aydınlanma çağına girmesi ve endüstri devrimini yapmasıyla, Avrupalılar; doğu milletlerinin yani Osmanlılar'ın, Araplar'ın ve Tatarlar'ın önüne geçmişlerdir. Smith ise Avrupa'yı her dönemde bu milletlerin ilerisindeymiş gibi anlatmıştır. Ancak makalemizin bazı bölümlerinde ele alındığı üzere Smith, Araplar'ın ve Tatarlar'ın ticari faaliyetlerinden olumlu örnekler olarak da bahsetmiştir.

Smith, Tatarlar ve Araplar'ı askerlik alanında da başarılı örnekler olarak karşılaştırarak savaşlarda başarılı olmalarının sebeplerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Tatarlar'a her ne kadar "Barbarlar" dese de, ki; Moğol Hanı, Cengiz Han ve torunu Hulagü ile daha sonraki yüzyıllarda Orta Asya'da büyük bir devlet kuracak olan Emir Timur'un orduları birçok ülkeyi ele geçirmeleri, şehirleri yakıp yıkmaları, çok can

yakmaları ve çok ocağı söndürmeleri bunun sebebi olabilir. (Kalkan, 1996, s. 11) Yine de onları düzensiz ordu kategorisinin en başarılı örnekleri olarak değerlendirmiştir.

Smith, Araplar'ın Hz. Muhammed (S.A.V) ve onun Halifeleri (R.A) dönemine kadar bir türlü birlik olamadıklarından bahsettikten sonra Araplar'ın fetih isteklerinin ve savaşlardaki başarılı olmalarının nedenini, yeni yerlere sahip olup zengin olma duygularından değil İslam Dini'ni yayma coşkusundan kaynaklandığı gerçeğine dayandırmıştır.

Smith kendi yaşadığı dönemi esas alarak, artık düzenli ve sistemli devlet yapılanmasına buna bağlı olarak da düzenli orduya geçilmesi üzerinde önemle durmaktadır. O bu yönüyle de "Modern Yönetim" biliminin temellerini atmıştır. (Hirschman, 2008, s. 100-113) Yeni devletin görev ve yetkileri, gelir ve harcamaları gibi konularını açıklarken de Tatarlar'ın ve Araplar'ın basit ve sade devlet yapılarından örnekler vermiş ancak Avrupa'nın ilerlemiş tarım, ticaret hatta kısmen sanayileşme evresine girmesinden kaynaklanan zorunluluklardan dolayı çobanlık dönemindeki gibi olamayacağını söylemiştir.

Araplar ile Tatarlar'daki sade yaşantı, İslamiyet'ten önceki çobanlık evresinin gereklerinden kaynaklansa da aynı zamanda İslam dinini kabul edenleri için, dinlerinin gereklerinden kaynaklanmaktaydı. (Küçükaşcı, 2011, s. 93,94) Ama günümüzde, İslam inancındaki o hassasiyet genel olarak kaybedildiği için Müslüman yöneticiler, saraylarda, makamlarda, protokollerde itibar ve gösteriş için hiç bir lüks ve israftan kaçınmamaktadırlar.

Smith, Araplar'ın cömertliğinden ve paylaşımcılığından da bahsetmiştir. Yeryüzündeki bazı uluslar ister Sosyalizm ile yönetilsinler isterse Kapitalizm ile idare edilsinler, halen misafirperver ve cömerttirler. Bu milletler; her ne kadar önceki dönemler kadar olmasa da ve her geçen gün azalıyor olsa da, yemek yedirmeyi, misafir etmeyi devam ettirmektedirler. Bu makalenin yazarları ve Orta Asya'da en az onar yıl kalmış kişiler olarak bizler, Araplar'ın ve Tatarlar'ın ve diğer orta Asya halklarının bu yönlerinin kesinlikle İslamiyet öncesine dayandığı kanaatindeyiz. İslamiyet her ne kadar cömertliği misafirperverliği ve yemek yedirmeyi teşvik etse de bu özellikleri Orta Asya'daki Halklar başta olmak üzere, Türkler ve Araplar'dan başka Müslüman toplumlarda aynı yüksek derecede görmek mümkün değildir. Bu açıdan Smith, keşke Arapların yanında Tatarlar'ın cömertliklerine de değinseydi değerdi.

Smith'in Ulusların Zenginliği kitabındaki, makalemize konu ettiğimiz Araplar ve Tatarlar ile onların ismi altında veya yanında geçen uluslar ile ilgili anlatımlar (örneğin, Ruslar, İskitler, Moskoflar vb) hem o

ulusların tarihleri için hem de dünya tarihi için: Smith'in eseri çok önemli bir kaynak ve bu makale de tarihe düşülmüş bir not niteliğinde olduğu kanaatindeyiz.

Son olarak, Smith in eserinde, Araplar'dan ve Tatarlar'dan bir çok konuda öyle ya da böyle bahsetmesi, bu iki medeniyetin ve onlardan bahsederken kastettiği ulusların hemen hemen her konuda tarihteki önemlerini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Alkan, H. (2011). *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar.* Ankara: Usak Yayınları.

Aysan, A., & Kemahlı, F. (2012). Orta Asya'da Demokrasi Sorunu: Kırgızistan Örneği. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi- II,* (s. 194-195). Malatya.

Bayraktar, M. (2013). *İslam Tarihi ve Medeniyeti II.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayınları.

Brewer, E. P. (2008, March). *Adam Smith's stages of history*. (U. Bristol University, Editör) 09 18, 2019 tarihinde http://www.bristol.ac.uk: http://www.bristol.ac.uk/efm/media/workingpapers/working_papers/pdffiles/dp08601.pdf adresinden alındı

Buran , A., & Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-II.* (A. Buran, & M. M. Tulum, Dü) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Çetinkaya, A. R., Demir, Y., Yılmaz, F., & Atılgan, N. (2005). *Moğolistan Ülke Raporu.* Ankara: TİKA.

Ergin, G. (2013). *Anadolu'da Roma Hakimiyeti Diriliş ve Düzen.* İstanbul: İşbankası Yayınları.

Hirschman, A. (2008). *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlân Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu ?,*. İstanbul: Metis Yayınları.

https://www.adamsmith.org/. (tarih yok). *https://www.adamsmith.org/*. (T. A. Institute, Editör) 09 19, 2019 tarihinde INFO@ADAMSMITH.ORG: https://www.adamsmith.org/ adresinden alındı

https://www.adamsmith.org/. (tarih yok). *https://www.adamsmith.org/the-wealth-of-nations*. 09 19, 2019 tarihinde https://www.adamsmith.org/: https://www.adamsmith.org/the-wealth-of-nations adresinden alındı

Kalkan, M. (1996, Ocak). Türk-Moğol Kavimleri Arasında Tatarlar ve Menşeî Meselesi. *Türk Kültürü Dergisi*(XXXIV), 11-18.

Küçükaşcı, S. M. (2011). *İslam Tarihi ve Medeniyeti I.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Lionel Robbins, Steven G. Medema, Waren J. Samuels. (2000). *A History of Economic Thoughts* (5 b.). (W. J. Steven G. Medema, Dü.) New Jersey, New Jersey, United States: Princeton University.

Lionel Robbins, Steven G. Medema, Waren J. Samuels. (2000). *A History of Economic Thoughts* (éd. 5). (W. J. Steven G. Medema, Éd.) New Jersey, New Jersey, United States: Princeton University.

Maksudoğlu, M. (1997). Tatarlar: Moğol mu, Türk mü? *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(11-12), 204-210.

Neal, L. J. (2006). *The Rise of Muscovy.* Oregon: Western Oregon University.

Pirenne, H. (2006). *Hz. Muhammed ve Charlemagne.* (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Robert, B. J., & Robert, F. H. (1990). *A History of Economics Theory and Method.* New York: McGraw-Hill Publishing Company.

Smith, A. (1937). An Inquiry Into the Nature of Causes of the Wealth of Nations. A. Smith, & C. E. Edwin Cannan (Dü.) içinde, *An Inquiry Into the Nature of Causes of the Wealth of Natıons.* New York, New York, USA: Modern Library (1937).

Smith, A. (2007, May 29). *http://metalibri.incubadora.fapesp.br*. MetaLibri Digital Edition. adresinden alındı

Smith, A. (2012). *Wealth of Nations.* Herthfordshire: Wordworth Edition Limited.

Spuler, B. (1957). *İran Moğolları -Siyaset, İdare Ve Kültür İlhanlılar Devri , 1220-1350-Leipzig 1939.* (C. Köprülü, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basınevi.

Tekin, O. (2011). *Hellen ve Roma Tarihi.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.